

УДК 340.1;340.132.6;341.645

МІЖНАРОДНА УНІФІКОВАНА СУДОВА ПРАКТИКА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

Головатий В.Я., аспірант
кафедри теорії та філософії права
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена загальнотеоретичному дослідженню питань уніфікації судової практики, що здійснюється міжнародними судами, виявленню особливостей міжнародної уніфікованої судової практики.

Ключові слова: міжнародні суди, судова діяльність, уніфікація судової практики, міжнародна уніфікована судова практика.

Статья посвящена общетеоретическому исследованию вопросов унификации судебной практики, осуществляемой международными судами, выявлению особенностей международной унифицированной судебной практики.

Ключевые слова: международные суды, судебная деятельность, унификация судебной практики, международная унифицированная судебная практика.

Holovaty V.Ya. INTERNATIONAL STANDARDIZED LITIGATION: GENERAL QUESTIONS

This article is devoted to research on general theoretical unification of judicial practice of the international courts and determination of the unification of judicial practice.

Key words: international courts, judicial practice, unification of judicial practice, unified judicial practice.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних міжнародних правових систем значною мірою забезпечують міжнародні судові інстанції, функції та повноваження яких суттєво змінюються під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Вони створюються з метою забезпечення інтересів учасників міжнародних відносин, здійснення ефективного правосуддя. Важливим засобом досягнення цього є уніфікована судова практика. І хоча категорія «судова практика» відображає явища, притаманні континентальному праву, проте видається, що вона має право на існування і у науці міжнародного права.

У міжнародно-правовій літературі, як правило, використовується категорія «судовий прецедент», «прецедентне право», але видається, що вони в повній мірі не розкривають сутності такого явища, як міжнародна уніфікована судова практика, поняття якої є значно ширшим. Та й діяльність зі створення прецеденту відрізняється від уніфікації судової практики. Отже, наукового аналізу потребують не лише питання міжнародної уніфікованої судової практики, а й діяльності з її створення.

Стан дослідження. Як у зарубіжній, так і вітчизняній, а також міжнародній юридичній літературі питання правової уніфікації розглядалися у працях: С. Бахіна, Ю. Базедова, А. Довгерта, Р. Давіда, Н. Вилкової, Ю. Тихомірова, В. Кисіля, М. Марченка, А. Саїдова, К. Осаке, та ін. В роботах В. Валанчуса, Л. Луць, О. Монастирського аналізувалися питання судової практики. Питання ж уніфікації міжнародної судової практики та її результатів як комплексу уніфікованих судових актів і до нині залишаються малодослідженими. Аналіз цих питань видається актуальним в контексті інтеграційних процесів та необхідним з метою забезпечення ефективності

міжнародного правосуддя, захисту інтересів учасників міжнародних відносин.

Метою статті є дослідження уніфікації судової практики, що здійснюється міжнародними судами, та виявлення особливостей міжнародної уніфікованої судової практики.

Виклад основного матеріалу. Категорії «правова уніфікація», «нормативно-правова уніфікація», «міжнародно-договірна уніфікація» є складовими понятійно-категоріального апарату науки міжнародного права. Втім, нині у пізнавальному процесі використовуються і терміни «узагальнена міжнародна практика», «прецедентна міжнародна судова практика», «уніфікація міжнародної судової практики», «уніфікована міжнародна судова практика». Найчастіше використовується термін «міжнародна прецедентна практика» чи «міжнародне прецедентне право». Видається, що ці терміни позначають близькі за змістом явища, хоча для правильного найменування слід було б проаналізувати його їх природу. Для цього, насамперед, слід зауважити, що уніфікація судової практики трактується як діяльність спеціально уповноважених суб'єктів судової системи, що спрямована на створення типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права, її об'єктивацію в судових рішеннях та інших судових актах і об'єднання в єдину цілісну систему. Вона здійснюється компетентними суб'єктами судової системи (професійним суддею, суддями, його колегами чи спеціально уповноваженими органами судової системи), їх діяльність передбачена чинними джерелами права; вона є способом створення типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права; її метою є забезпечення ефективності правосуддя, правозастосування, а призначенням – забезпечення стабільності судової практики, її усталеності, завдяки

створенню цілісної системи – уніфікованої судової практики.

Аналіз цієї системи свідчить, що їй притаманні такі ознаки: вона є системою типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права; складається із основних таких моделей, які створюються компетентними суб'єктами судової системи; ці моделі фіксуються (об'єктивуються) у рішеннях суду та інших судових актах; вони публікуються в офіційних друкованих джерелах; створюється така система з метою забезпечення ефективного правосуддя, правозастосування в цілому.

Отже, уніфікована судова практика – це система типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права, об'єктивованих у рішеннях суду та інших судових актах з метою забезпечення ефективного правосуддя, правозастосування в цілому.

Уніфікована судова практика є результатом уніфікації, тобто діяльності компетентних суб'єктів зі створення цілісної системи ustalених рішень, яка б забезпечувала ефективність правосуддя. Звичайно, ефективність правосуддя чи правозастосування забезпечується не лише уніфікованою судовою практикою, а й якісною системою джерел права, до якої відносять і нормативно-правові судові прецеденти. Щоправда, останні створюються завдяки здійсненню функцій судової правотворчості. У процесі міжнародного судочинства створюються прецеденти і нормативно-правові, і правотлумачні та правозастосовні, хоча, згідно чинних джерел міжнародного права, жоден із міжнародних судових органів правотворчими повноваженнями не наділений. Але, незважаючи на це, їх рішення відіграють суттєву роль у розвитку міжнародного права, часто фіксуючи нові принципи і норми права.

Разом з тим, відповідно до п. 1/d ст. 38 Статуту Міжнародного Суду, судові рішення (із застереженням ст. 59, що вони є обов'язковими лише для сторін з даної справи) застосовуються як допоміжний засіб для визначення правових норм [1, с. 805, с. 808].

Таким чином, можна зробити висновок, що у міжнародно-правовій судовій практиці використовуються, окрім прийомів створення типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права, ще й прийоми створення нових принципів та норм права. Така практика називається прецедентною і складається із судових нормативно-правових, а також правозастосовних та правотлумачних прецедентів [2, с. 195]. Міжнародна уніфікована судова практика є системою загальних принципів та норм права, а також типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації права.

Суб'єктами уніфікації міжнародної судової практики є міжнародні судові органи: міжнародні та спеціалізовані суди та арбітражі [3, с. 219–225]. До системи міжнародного судочинства відносять: Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд, міжнародні трибунали, Європейський суд з прав людини, Суд ЄС, Міжнародний арбітражний Суд Міжнародної торгової палати та ін. [4, с. 5].

Важливим є те, що ця система функціонує як на універсальному рівні, так і регіональному.

Головним судовим органом у системі ООН є Міжнародний суд ООН, який вирішує спори між державами (ст. 34 Статуту Міжнародного Суду ООН). Межі юрисдикції цього Суду визначені ст. 36 Статуту Міжнародного Суду ООН. Правила судочинства визначаються Регламентом Суду. Суд вирішує спір на підставі джерел міжнародного права (ст. 38 Статуту), здійснюючи послідовне застосування та тлумачення його норм.

Рішення суду є остаточним і оголошується у відкритому засіданні. Окрім цього, міжнародний суд дає консультативні висновки на запити держав, органів ООН та міжнародних організацій системи ООН (МОП, ЮНЕСКО, МВФ, ВООЗ, МАГАТЕ та ін.).

Судові рішення та висновки Міжнародного Суду ООН часто сприймаються судами чи іншими суб'єктами як типові способи розв'язання справ, адже вони містять типові моделі кваліфікації та інтерпретації права.

Наприклад, висновок зі справи ВООЗ проти ядерної зброї (1996 р.): в частині наслідків для здоров'я осіб та навколишнього середовища, у ході застосування ядерної зброї під час військового конфлікту, а також порушення державою, яка її застосувала, міжнародних зобов'язань, в тому числі Статуту ВООЗ. У ході розгляду цієї справи, окрім рішення зі справи, Суд визначився з поняттям так званої «ймовірної компетенції», яка хоча і не вказана у Статуті, проте може виводитися із його положень чи із практики цієї міжнародної організації. Одночасно було підтверджено функційний (компетенційний) характер правосуб'єктності міжнародних організацій [5, с. 122–125].

Важливу роль у боротьбі з міжнародною злочинністю відіграє Міжнародний кримінальний Суд, створений у 1998 р. В юрисдикції цього суду розгляд справ щодо найбільш тяжких злочинів, що засуджуються всією міжнародною спільнотою: геноцид, злочини проти людяності, військові злочини [6, с. 263–268].

Судова практика Міжнародного кримінального Суду є типовою не лише для міжнародних інстанцій, а й для національного судочинства, та є фактором внесення змін до чинних джерел права.

Важливою є й практика арбітражних судів. Серед авторитетних міжнародних комерційних установ можна виокремити Міжнародний арбітражний Суд Міжнародної торгової палати, покликаний сприяти розвитку міжнародної торгівлі. Його юрисдикція визначається Статутом та Регламентом. Рішення, оригінал якого зберігається у Секретаріаті Суду, є обов'язковими для сторін. Водночас, Суд має свій друкований орган – журнал з питань міжнародного комерційного арбітражу.

Особлива роль в уніфікації судової практики відводиться міжнародним регіональним судовим інстанціям. Варто звернути увагу, наприклад, на такі міжнародні установи, як Лондонський міжнародний третейський суд, Арбітражний інститут торгової палати м. Стокгольма (розгляд зовнішньоекономіч-

них спорів), Європейський суд з прав людини, Африканський суд з прав людини та народів та ін.

Європейський суд з прав людини був створений на підставі Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини (1950 р.). Згідно ст. 32 Конвенції, юрисдикція суду поширюється на всі питання щодо тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї, які передаються державами-учасниками (ст. 33), особами, неурядовими організаціями або групою осіб (ст. 34), Комітетом Міністерств для консультативних висновків (ст. 47) [7, с. 27–49]. Рішення суду є остаточним та публікується на веб-сайті Суду та в «Збірнику рішень Європейського суду з прав людини».

Хоча Суд і формує систему типових рішень, проте він не зв'язаний ними. В той же час він покладається на судову практику і завжди посилається на свої рішення. Як зазначається у юридичній літературі, суд зобов'язав держави поважати його рішення, брати їх за основу в аргументації своїх позицій у власних справах [8, с. 137].

Щодо природи рішень Європейського суду з прав людини в юридичній літературі відсутнє однозначне бачення. Одні автори вважають, що практика Суду є джерелом тлумачення та конкретизації юридичних норм [9, с. 112], другі – що це щось середнє між прецедентним правом в традиційному його розумінні та континентальною судовою практикою як усталеною, однотипною, послідовною позицією судів з тих чи інших питань правозастосування у межах Конвенції [10, с. 105], а треті – що це критерії, вироблені практикою Суду для розгляду певних категорій справ [10, с. 107]. Існує також думка, що Суд створює провідні принципи судової практики [11, с. 13]. Втім, можна констатувати, що Суд формує правотлумачні та правозастосовні прецеденти і систему типових моделей інтерпретації норм права та правової кваліфікації.

Важливим підґрунтям для ефективного правосуддя та й правозастосування в цілому є практика судових інстанцій ЄС. Сучасна судова система ЄС складається з Європейського Суду Справедливості (Суду ЄС), Суду першої інстанції (Суду загальної юрисдикції (Трибуналу)) та судів спеціалізованої юрисдикції.

Головною інституцією цієї системи є Суд ЄС, який хоча був утворений ще у 1952 р. з метою забезпечення правильного тлумачення та застосування Паризького договору, проте у ході розгляду справ відіграв велику роль у розвитку Європейського права, зокрема, принципів інтеграційного права.

У юридичній літературі зазначається, що Суд ЄС забезпечує однотипне розуміння та застосування права ЄС, як і Суд першої інстанції, а в процесі євроінтеграції він перетворився і у важливий правотворчий орган, тоді ж як право ЄС набуло прецедентного характеру [12, с. 5].

Зазначається і те, що Суди ЄС мають широкі повноваження: розгляд та вирішення питань про порушення державою – учасницею інтеграційного права, а також виконання

зобов'язань за установчими договорами; контроль за діями та актами, що видаються інститутами ЄС на відповідність їх установчим договорам та чинному законодавству ЄС; винесення преюдиційних рішень, а також розгляд і вирішення справ, пов'язаних із завданням шкоди інститутами та службовцями ЄС, тощо [13, с. 460–466].

Втім, компетенція Суду ЄС зводиться до таких основних категорій справ: забезпечення виконання зобов'язань за установчими договорами державами-учасниками; контроль за відповідністю правових актів інститутів та органів ЄС європейському праву (Лісабонській угоді та іншим джерелам права ЄС); ухвалення рішення за преюдиційними запитами. Обсяг повноважень та діяльність Суду ЄС регламентується Статутом Суду та Регламентом. Поряд з цим, у юридичній літературі зазначається, що Суд ЄС відіграє ключову роль у процесі становлення та розвитку права Європейського Союзу, а його судова практика сприяє розвитку інституційного механізму Союзу, а також підвищенню ефективності і функціонування судових систем держав-учасниць [14, с. 437–438].

Рішення Суду ЄС є остаточним та публікується на сайті Суду, а також в офіційному виданні – Збірці рішень суду (Reports of cases before the Court of justice).

Суд, забезпечуючи однотипне розуміння та застосування права ЄС, використовує прийоми створення типових моделей інтерпретації та правової кваліфікації права. Це дозволяє долати прогалини, уточнювати зміст норм установчих договорів та інших джерел права ЄС (особливо завдяки преюдиційній процедурі), виробляти критерії уподібненого правозастосування, формувати усталену практику.

Окрім цього, Суд ЄС щорічно узагальнює та аналізує судову практику і подає результати в інформаційному звіті.

У юридичній літературі констатується, що часто Суд ЄС формулює нові поняття, створює нові нормативні положення, які є принципово важливими для розвитку інтеграційного права, займає провідне місце у нормотворчості ЄС. Наприклад, принцип прямої дії, верховенства та інтегрованості права ЄС, сформульовані судом [15, с. 114], були визнані основними принципами, а в подальшому були закріплені в Лісабонській угоді.

Так, у рішенні зі справи № 26/62 «Van Gend & LOOS» Суд зазначив, що ст. 12 Договору ЄЕС має пряму дію і створює індивідуальні права для осіб, які потребують захисту у національних судах [12, с. 10], а у рішенні зі справи № 6/64 дається визначення поняття права ЄС як самостійної системи, яка за договором ЄЕС стала складовою частиною правових систем держав-учасниць і положення якої зобов'язані застосовувати національні суди [12, с. 11].

Суд ЄС встановив критерії, що дозволяють вирішити спір чи визначити процесуальні умови прийняття позову для розгляду Судом, дав уточнення щодо набрання чинності директивами ЄС тощо. Всі ці рішення приймалися в преюдиційній процедурі.

Аналіз цих та інших міжнародних судових органів дозволяє зробити висновок, що вони здійснюють уніфікацію судової системи у ході розгляду справ, результатом цієї діяльності є уніфікована судова практика. Узагальнення як спосіб уніфікації судової практики ними не використовується.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що для міжнародної уніфікованої судової практики притаманними є ознаки, які зазвичай характерні для уніфікованої судової практики як явища. Разом з тим їй притаманні певні особливості: 1) вона є системою типових моделей правової кваліфікації та інтерпретації норм права, що створюються у межах юрисдикції конкретного міжнародного суду; 2) створюється міжнародним судом у межах його компетенції; 3) основні способи їх створення складають прийоми: створення типових моделей правової кваліфікації, правової інтерпретації, а також створення нових понять, принципів, норм права; 4) ці моделі об'єктивуються у рішеннях міжнародних судів та оприлюднюються на сайтах міжнародних судів та у спеціальних друкованих джерелах (збірках, бюлетенях тощо); 5) правила прийняття та оприлюднення цих рішень передбачені Статутами та Регламентами відповідних міжнародних судів; 6) їх метою є досягнення ефективності міжнародного правосуддя, а в перспективі – міжнародного правопорядку. Водночас, слід зазначити, що міжнародні суди хоча і не наділені нормотворчими повноваженнями, але при потребі вони здійснюють такі функції. Окрім цього, дія міжнародної уніфікованої судової практики поширюється на держави-учасниці, їх фізичних та юридичних особи.

Таким чином, категорія міжнародна уніфікована судова практика є необхідною для міжнародно-правових досліджень, оскільки дозволяє охарактеризувати стан її стабільності, гнучкості системи, досягнення стану забезпеченості інтересів суб'єктів, ефективності міжнародного правосуддя та правопорядку. Втім, ці питання потребують більш широкого дослідження, зокрема в частині формування техніко-технологічних вимог, що мають ставитися до міжнародної уніфікованої судової практики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Действующее международное право: в 3-х томах. / Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М.: Издательство Московского независимого института международного права, 1999. – Т.1. – 864 с.
2. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: [навчально-методичний посібник] / Л.А. Луць – К.: Атіка, 2015 – 412 с.
3. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: [учебник] / И.И. Лукашук. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство БЕК, 2000 – 456 с.
4. Міжнародне судочинство [Кол. авт.: За заг. ред. Ю.С. Шемшученка]. – К.: ТОВ «Видавництво» «Юридична думка», 2009. – 260 с.
5. Блищенко И.П., Дориа Ж. Прецеденты в международном публичном и частном праве / И.П. Блищенко, Ж. Дориа. – 2-е изд., доп. – М.: Издательство МНИМП, 199 – 472 с.
6. Мутагиров Д.З. Международные политические институты: актуальные проблемы истории и теории: [учеб. пособие] / Д.З. Мутагиров. – М.: Университетская книга; Логос, 2009 – 384 с.
7. Збірка договорів Ради Європи: Українська версія. – Київ: Парламентське видавництво, 2000. – 654 с.
8. Міжнародне право. Основи теорії: [підручник] / [В.Г. Буткевич, В.В. Мищик, О.В. Задорожній]; за ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002 – 608 с.
9. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини: [навч.-практ. посіб.] / Т.І. Дудаш. – К.: Алерта, 2013. – 368 с.
10. Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности / В.А. Туманов. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 304 с.
11. Де Сальвиа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / М. де Сальвиа. – Спб.: Государство «Юридический центр Пресс», 2004. – 1072 с.
12. Суд Европейских сообществ. Избранные решения. / Отв. ред. Л.М. Энтин. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 400 с.
13. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Правовая система Европейского Союза: [монография] / М.Н. Марченко, Е.М. Дерябина. – М.: Норма: ИНФРА – М., 2012 – 704 с.
14. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнонотетичний аналіз: [монографія] / І.В. Яковюк. – Х.: Право, 2013. – 760 с.
15. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: [учебник для вузов]. / отв. ред. Л.М. Энтин. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2005. – 960 с.